

MARKUSFELDOWIE. Wizerunek rodu częstochowskich przemysłowców, filantropów i społeczników

Markusfeldowie byli znaną mieszczańską postępową żydowską rodziną krakowską, zamieszkałą na Kazimierzu i przylegającym doń Stradomiu. W Częstochowie pojawili się na początku II połowy XIX wieku. W 1853 roku krakowianin Adolf (Abraham) Markusfeld¹ zamieszkały czasowo w Częstochowie, kupiec (określany w dokumentach stanu cywilnego jako spekulant) pojął za żonę Ernestynę (Esterę) Kohn², córkę zamożnego kupca Berka Kohna³ i Ewy z Frenklów.

W latach siedemdziesiątych XIX wieku nastąpił rozwój Częstochowy jako ośrodka przemysłowego. Adolf Markusfeld, który do tego czasu zajmował się kupiectwem, w 1879 roku występował już jako przemysłowiec, współwłaściciel przedsiębiorstwa Młyn amerykański i fabryka papieru K. Ginsberg, L. Kohn i A. Markusfeld⁴. Adolf Markusfeld i jego żona Ernestyna byli filantropami; m.in. ufundowali budynek dla warsztatów rzemieślniczych. W 1897 roku do tegoż budynku została przeniesiona szkoła wyznaniowa „Talmud-Tora”⁵. Sam Adolf, jak wielu przedstawicieli społeczności żydowskiej, był członkiem honorowym Straży Ogniowej Ochotniczej. Jednak w 1887 roku na polecenie władz rosyjskich z listy członków straży zostały wykreślone osoby mające obce obywatelstwo; jedną z osób, które dotknęły szczypany rosyjskie, był Adolf Markusfeld, który –przypomnijmy – posiadał obywatelstwo Cesarstwa Austriackiego⁶.

Synami Adolfa Markusfelda byli Henryk i Józef. Starszy syn, *Henryk Ludwik Markusfeld* urodził się 11 grudnia 1853 w Częstochowie⁷. Był właścicielem lub współwłaścicielem wielu przedsiębiorstw w mieście. W 1896 r. wraz z Hermanem Ginsbergiem, Janem Grossmanem, Ludwikiem Kohnem i jego synem, Maurycym założył Przędzalnię i Tkalnię Juty „Warta”. Później był jej współwłaścicielem. W 1880 r. założył Fabrykę Papierów Kolorowych, Obić i Tektury, a w 1895 wraz z bratem Józefem i kupcem

¹. Adolf (Abraham Markusfeld (ur. w 1826 r.) mieszkał w 1847 r. wraz z żoną Szejndlą (ur. 1830) na Stradomiu, przedmieściu Krakowa (Archiwum Państwowe w Krakowie, Spis ludności miasta Krakowa 1847, k. 125). Bratem Adolfa był Henryk (Chaim) Markusfeld, kupiec, radny miasta Krakowa, działacz patriotyczny i niepodległościowy, ur. 12 grudnia 1819 w Krakowie. W 1848 brał udział w wydarzeniach na terenie Krakowa, będąc jednym z pięciu szefów Gwardii Narodowej. W latach 1848–53 należał do Rady Miejskiej, gdzie reprezentował postępowych Żydów z Kazimierza; jako radny występował w obronie interesów Żydów krakowskich, m.in. żądał skasowania podatku miejskiego od starozakonnych. Pełnił funkcję sekretarza organizacji kupców żydowskich – Zgromadzenia Filialnego Handlujących Starozakonnych; prowadził energiczne akcje o rozszerzenie praw dla Żydów do osiedlania się i handlu poza obrębem Kazimierza. W 1863 r. był działaczem Komitetu Powstańczego jako członek organizacji policyjnej. W opinii Bolesława Łopuszańskiego „na każdym odcinku swej działalności reprezentował ten odłam Żydów, który wyraźnie Ignął do kultury polskiej i przeciwstawiał się szerczącym się wśród Żydów prądom germanizacyjnym”. W latach 1877–90 pełnił urząd przełożonego Izraelickiej Gminy Wyznaniowej w Krakowie. Tam zmarł 5 stycznia 1890 r. *Polski słownik biograficzny*, t. XX (B. Łopuszański), s. 55. Zob. też M. Bałaban, *Historia Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304–1868*, t. II, Kraków 1936, s. 623, 702, 706, 707.

². Ernestyna Estera Kohn (ur. ok. 1835 r.) była drugą żoną Adolfa Abrahama Markusfelda. Jego pierwsza żona, Szejndla z Lisaków zmarła 28 I 1849 w wieku 19 lat w Krakowie. Archiwum Państwowe w Częstochowie, Księga metrykalna i stanu cywilnego gminy wyznania mojżeszowego w Częstochowie 1853, małżeństwa, akt nr 1, s. 95.

³. Berek Kohn był kupcem liwerantem (dostawcą artykułów dla wojska). W okresie 1861–1862 należał do Rady Miejskiej w Częstochowie, od 1865 r. był właścicielem kamienicy przy ulicy Panny Maryi 27 (róg ulicy Teatralnej), w której później mieszkała jego córka Ernestyna z mężem Adolfem Markusfeldem.

⁴. F. Sobalski: *Szkice i materiały z dziejów Częstochowy*, „Ziemia Częstochowska”, t. IV, 1961, s. 129.

⁵. *Rocznik Częstochowski. Kalendarz na rok 1903 wydany na korzyść Towarzystwa Dobroczynności dla Chrześcijan*, s. 94.

⁶. J. Kon: *Monografia Straży Ogniowej Ochotniczej w Częstochowie 1871–1911* [Częstochowa 1911].

⁷. APCz, Księga metrykalna i stanu cywilnego gminy wyznania mojżeszowego w Częstochowie 1853, urodzenia, akt 145, s. 49.

Maurycym Neufeldem uruchomił Fabrykę Kleju i Żelatyny. W 1891 r. założył drukarnię akcydensową, w której produkowano etykiety, przede wszystkim dla własnych potrzeb.

W 1901 r. Henryk Markusfeld wraz ze Stanisławem Grossmanem założył Fabrykę Kapeluszy. Od 1906 fabryka przeszła wyłącznie na jego własność, a w następnym roku została przekształcona w spółkę akcyjną (jej statut zatwierdzono 28 lutego 1907); nazwa tejże fabryki brzmiała Tow. Akcyjne Tow. Fabryki Kapeluszy. Wraz z Ludwikiem i Leopoldem Kohnami H. Markusfeld był też współwłaścicielem Fabryki Papieru i Młynów (później Fabryka Papieru i Młyny Bracia Kohn i Markusfeld)⁸.

W 1907 roku H. Markusfeld wszedł w skład (utworzonej w 1906 r.) spółki Biuro Oświetlenia Elektrycznego „Siła i Światło”. W 1908 wraz z inż. Władysławem Bogusławskim i inż. Cyprianem Apanowiczem występował do władz miasta o przyznanie koncesji na budowę stacji elektrycznej, która miała by wytwarzać energię zapewniającą oświetlenie ulic oraz dostawę dla prywatnych odbiorców. Wcześniej, bo we wrześniu 1907 r. spółka „Siła i Światło” przejęła od Warszawskiego Towarzystwa „Orion” prowadzenie oświetlenia elektrycznego Częstochowy. W 1909 roku na posesji za budynkiem ratusza przy ul. Centralnej (Śląskiej) uruchomiono stację elektryczną. W sierpniu 1912 Markusfeld oraz inni współwłaściciele spółki „Siła i Światło” odsprzedali swoje udziały Witoldowi Idzikowskiemu z Warszawy⁹.

Markusfeld pełnił różne funkcje w stowarzyszeniach finansowych na terenie miasta. Był zastępcą prezesa i jednym z dwu dyrektorów Towarzystwa Kredytowego miasta Częstochowy, był też członkiem zarządu Częstochowskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu oraz Komitetu dyskontowego oddziału częstochowskiego Banku Państwa. Od 1913 roku wchodził w skład rady i zarządu, jak również był honorowym prezesem Częstochowskiego Rzemieślniczego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego¹⁰.

Henryk Markusfeld angażował się w szereg działań na rzecz niezamożnej części społeczności żydowskiej w Częstochowie. Przewodniczył organizacji „Linias Hacedek” (Towarzystwa Pomocy Ubogim i Chorym Żydom)¹¹. Od 1899 roku (czyli od chwili powstania) był członkiem zarządu (później prezesem) Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów¹². Należał do inicjatorów budowy szpitala Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów. Wybrany na przewodniczącego Komitetu Budowy Szpitala wykazał się ogromną energią, zapobiegliwością i ofiarnością, doprowadzając w listopadzie 1913 do otwarcia szpitala (zwanego powszechnie Szpitalem Izraelickim)¹³. Dodać trzeba, iż należał również do Towarzystwa Dobroczynności dla Chrześcijan¹⁴.

Począwszy od 1890 roku H. Markusfeld pełnił obowiązki prezesa gminy żydowskiej w Częstochowie. W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku, kiedy to z kręgu Żydów postępowych wyszła inicjatywa budowy nowej synagogi w Częstochowie, Henryk Markusfeld stanął na czele komitetu, który miał zająć się jej wznoszeniem. Synagoga, wybudowana w 1893 roku przy ul. Aleksandrowskiej 10 (później ul. T. Wilsona), początkowo zarejestrowana była w notarialnych księgach wieczystych na nazwisko Henryka

⁸ A.R. Sroka: *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskim 1910*, [Warszawa 1910] nr rejestru: 2093, 3175; tenże, *Przemysł i handel w Królestwie Polskim 1912*, [Warszawa 1912] nr rejestru: 11695 a; F. Sobalski, *Dzieje Częstochowy i województwa częstochowskiego. Informator o materiałach w archiwach państwowych*, Częstochowa 1992, s. 86, 87; W. Szatkowski, *Monografia przemysłu częstochowskiego*, Częstochowa 1914, s. 28; „Ziemia Częstochowska”, t. XI, 1976 (W. Mielczarek), s. 282.

⁹ *Zakład Energetyczny Częstochowa SA. Stulecie elektroenergetyki Częstochowskiej*, Częstochowa 1996, s. 96, 102, 108. Spółkę „Siła i Światło” założyli już Cyprian Apanowicz i Jan Skalmierski. Później dołączyli Stanisław Jełowicki i Karol Lessig. W 1907 ze spółki wystąpił Jan Skalmierski, a przystąpił do niej H. Markusfeld. Później, po różnych zmianach osobowych Biuro „Siła i Światło” tworzyli: H. Markusfeld, Józef Marczewski, Gustaw Wolski, Magdalena Lessig, S. Jełowicki. W 1912 r. M. Lessig odsprzedła swoje udziały H. Markusfeldowi.

¹⁰ A.R. Sroka: *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskim 1910*, nr rejestru: 35250, nr 35263; *Handlowiec. Kalendarz dla Spraw Handlu i Przemysłu m. Częstochowy i okolic na 1914 rok*, s. 185, 187.

¹¹ *Handlowiec. Kalendarz 1913*, s. 201, *Handlowiec. Kalendarz 1914*, s. 292.

¹² *Pamiętna książka petrokovskiej gubernii na god 1900*, s. 130, *Pamiętna książka petrokovskiej gubernii na god 1904*, s. 293–294; „Wiadomości Częstochowskie” 1906 (23 V), nr 79, s. 3; *Handlowiec. Kalendarz 1914*, s. 288–289.

¹³ Starania nad budową Szpitala trwały od 1899 roku, od momentu utworzenia Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów. Dzięki Leopoldowi Werde, Hermanowi Ginsbergowi, a przede wszystkim H. Markusfeldowi zebrano fundusze na budowę szpitala. Do komitetu budowy szpitala należeli: dr E. Kohn (przewodniczący), M. Gradstein, Jan Grossman, Henryk Ginsberg, dr Adam Wolberg, inż. Ludwik Karpf. Koszt budowy szpitala wyniósł ponad 150 tysięcy rubli. Szpital umiejscowiony na Zawodziu w Częstochowie składał się z pięciu pawilonów: ambulatoryjnego, głównego, zakaźnego, administracyjnego, gospodarczego; jeden z tych pawilonów otrzymał imię Henryka Markusfelda. *Handlowiec. Kalendarz 1914*, s. 288–289.

¹⁴ „Wiadomości Częstochowskie” 1906 (23 V) nr 79 s. 3.

Markusfelda, jednak ten wkrótce przepisał własność obiektu na „Komitet synagogi”¹⁵. Wiedząc, jak istotną rolę podczas nabożeństw i uroczystości synagogałnych odgrywają kantorzy, Markusfeld w 1893 roku za radą warszawskich muzyków sprowadził do Częstochowy Abrahama Ber Birbauma, wybitnego kantora i organizatora szkolnictwa śpiewu synagogałnego w Królestwie Polskim. Birbaum został kantorem miejscowej Wielkiej Synagogi¹⁶. Jako prezes gminy żydowskiej Markusfeld na początku XX w. uzyskał zgodę na poszerzenie cmentarza żydowskiego. W 1907 sfinansował budowę nowego ogroduzienia, a później rozpoczął budowę nowego domu przedpogrzebowego¹⁷.

H. Markusfeldowi szczególnie bliskie były sprawy kształcenia dzieci i młodzieży żydowskiej. Przewodniczył Towarzystwu Żydowskich Szkół Średnich, a w 1917 wraz z bratem Józefem oraz Abramem Sojką, Mojżeszem Mokrauerem, Leonem Kopińskim założył gimnazjum żydowskie koedukacyjne przy ul. Szkolnej 3 (Dąbrowskiego)¹⁸. Markusfeld był również inicjatorem powołania w 1901 roku Fermy Ogrodniczej dla Żydów; szkolono tam młodych Żydów, mających w przyszłości osiedlać się w Palestynie¹⁹. Przewodniczył także Radzie Opiekuńczej Szkoły Rzemiosł dla Żydów, mieszczącej się w budynku wzniesionym przez rodzinę Markusfeldów. Trzeba dodać, że szkoła ta utrzymywała się z rocznego subsydium braci Henryka i Józefa Markusfeldów w wysokości 500 rubli²⁰.

Także dzięki wsparciu materialnemu Markusfelda funkcjonowała, założona w 1906 r. przez wspomnianego kantora Abrahama Ber Birbauma, świecka szkoła kantorów synagogałnych²¹.

O szacunku, jakim cieszył się w społeczeństwie częstochowskim, świadczy fakt, iż w sierpniu 1906 r. zaproszono go na spotkanie kilkudziesięciu najwybitniejszych obywateli miasta, na którym omawiano sprawę utworzenia w Częstochowie gimnazjum polskiego²². W sferze działalności kulturalnej, oświatowej, sportowej w środowisku żydowskim, Markusfeld inicjował powstanie, współtworzył i wspierał m.in. Towarzystwo Muzyczno-Literackie „Lira”, któremu przez pewien czas przewodniczył, bibliotekę i czytelnię przy Klubie Rzemieślniczym, Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe. Współorganizował i wspierał również żydowski ruch skautowy Ha-Szomer²³.

Epizodem w życiu Henryka Markusfelda była działalność polityczna; w 1906 roku z ramienia ugrupowania postępowego kandydował do rosyjskiej Dumy Państwowej. W 1907 należał do Polskiej Partii Postępowej i był jednym z kandydatów w wyborach do II Dumy Państwowej. Do Dumy jednak nie wszedł i wycofał się z życia politycznego²⁴. W porównaniu z efemeryczną aktywnością polityczną H. Markusfeld trochę bardziej zaznaczył się jako działacz samorządowy. Od początku sierpnia 1914 należał do Komitetu Obywatelskiego, będącego reprezentantem władz polskich w pierwszych dniach wojny światowej (do Komitetu tego weszli również dr Edward Kohn, Adam Kanczewski, Antoni Janowski, Korneliusz Pietrzykowski i Józef Więclawski). W kilka dni później wraz z innymi członkami Komitetu Obywatelskiego został włączony w skład Rady Miejskiej. Po rozwiązaniu przez Niemców dotychczasowej Rady Miejskiej w lipcu 1915 i powołaniu wkrótce nowej (na zasadzie nominacji) H. Markusfelda powołano do niej. Radnym pozostawał aż do kwietnia 1917 r.²⁵ Markusfeld należał też do szeregu róż-

¹⁵ H. Markusfeld tłumaczył zabezpieczenie notarialne synagogi tym, że nie ma żadnej pewności, iż synowie nie przeznaczą tego obiektu na inny cel, niż byłoby to życzeniem rodziców i fundatorów. J. Mizgalski, *Życie religijne częstochowskich Żydów w XX wieku przed holocaustem*, [w:] *Z dziejów Żydów w Częstochowie*, pod red. Z. Jakubowskiego, Częstochowa 2002, s. 95.

¹⁶ M. Pawlina-Meducka: *Kultura Żydów województwa kieleckiego (1918–1939)*, Kielce 1993, s. 156.

¹⁷ J. Kapsa, Henryk Markusfeld: [w:] *Słownik biograficzny ziemi częstochowskiej*, t. I, Częstochowa 1998, s. 86.

¹⁸ „Goniec Częstochowski” 1917 (5 VIII) nr 150, s. 2. Dyrektorem gimnazjum został doktor filozofii Szymon Brysz z Uniejowa. Po jego śmierci kierownictwo szkoły objął w lutym 1918 dr Majer Bałaban.

¹⁹ „Gazeta Częstochowska” 1909 (19 XII), nr 136, s. 8.

²⁰ *Handlowiec. Kalendarz 1914*, s. 295–296.

²¹ J. Kapsa, Henryk Markusfeld, s. 86.

²² „Dziennik Częstochowski” 1906 (14 VIII) nr 161, s. 3.

²³ E. Małolepszy: *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996, s. 74; M. Pawlina-Meducka: *Kultura Żydów województwa kieleckiego (1918–1939)*, s. 94; „Goniec Częstochowski” 1908 (12 III) nr 71, s. 3, 1921 (27 X) nr 218, s. 2.

²⁴ S. Nowak: *Z moich wspomnień, cz. II, Częstochowa (lipiec 1902 – lipiec 1914)*, Częstochowa 1933, s. 131, 133; „Wiadomości Częstochowskie” 1906 (22 IV), nr 6, s. 2; „Goniec Częstochowski” 1907 (6 I) nr 6, s. 3.

²⁵ F. Sobalski: *Materiały do stosunków społeczno-gospodarczych Częstochowy w latach pierwszej wojny światowej*, „Ziemia Częstochowska” 1990, t. XVII cz. 2, s. 174; „Goniec Częstochowski” 1915 (13 VII) nr 171, s. 2.

nych stowarzyszeń. Niektóre z nich, jak np. Straż Ogniowa Ochotnicza (w której był członkiem zarządu), wiele mu zawdzięczały²⁶. Działalność Henryka Markusfelda, zwanego „sercem społeczeństwa żydowskiego” wnikliwie i trafnie scharakteryzował lekarz Stanisław Nowak; w swoich pamiętnikach pisał on o nim: „był typowym filantropem żydowskim, jemu to Żydzi częstochowscy zawdzięczali istnienie większości swoich instytucji społecznych, które bądź sam fundował, bądź też hojnie wyposażał [...]. Od czasu do czasu Markusfeld udzielał niewielkich wsparć i instytucjom chrześcijańskim [...], był człowiekiem dobrym [...], lubił gdy podnoszono jego ofiarność, był również wrażliwy na pochlebstwa, tę jego słabość potrafiła wyzyskać niejedna instytucja, powołując go na różne godności, pozyskując sobie w zamian jego pomoc materialną. Był człowiekiem bogatym, lecz w codziennym życiu bardzo skromnym; pomimo niektórych śmiesznych stron swego charakteru był powszechnie lubiany²⁷.”

Henryk Ludwik Markusfeld zmarł w Częstochowie 7 października 1921 roku²⁸. W małżeństwie z Florą Heyman (ur. 24 lutego 1864 w Łodzi – zm. 12 grudnia 1927 w Warszawie), córką Szymona i Rozalii z Rozentalów, miał córkę Dorę (ur. 2 października 1884 w Częstochowie) oraz synów: Mieczysława i Karola.

Starszy syn Henryka Markusfelda, *Mieczysław Józef Henryk* (ur. 3 marca 1886 w Częstochowie) ukończył Politechnikę w Berlinie, później był członkiem zarządu i jednym z dyrektorów Akcyjnego Towarzystwa Częstochowskiej Fabryki Papieru Kolorowego i Tapet²⁹. Młodszy syn, *K a r o l* (ur. 3 lipca 1893 w Częstochowie) był członkiem zarządu i jednym z dyrektorów Akcyjnego Towarzystwa Częstochowskiej Fabryki Papieru Kolorowego i Tapet. Był też działaczem sportowym, członkiem zarządu Częstochowskiego Klubu Sportowego „Warta”. Od 1928 r. należał również (tak jak stryj Józef) do polskiego oddziału stowarzyszenia Bnei Brith³⁰.

Nie mniejszym niż Henryk Markusfeld uznaniem wśród społeczności Częstochowy cieszył się jego brat *Józef*³¹. Urodził się on 6 grudnia 1870 w Częstochowie. Studiował na Politechnice w Berlinie, później na Uniwersytecie w Genewie. Studia ukończył w 1894 roku jako technolog chemik, później uzyskał stopień doktora chemii³². Po powrocie do Częstochowy zamieszkał w domu przy ulicy Panny Maryi 27, narożnik ulicy Teatralnej³³.

J. Markusfeld był współwłaścicielem, a od 1928 roku (po przepisaniu prawa współwłasności na syna Antoniego) członkiem zarządu Fabryki Papieru i Młynów Alfred Kohn i Józef Markusfeld. Wraz z bratem Henrykiem był współwłaścicielem także Częstochowskiej Fabryki Kleju i Żelatyny. W zarządzie Towarzystwa Akcyjnego Częstochowskiej Fabryki Papierów Kolorowych i Tapet (później Akcyjne Towarzystwo Częstochowskiej Fabryki Papieru Kolorowego i Tapet) zajmował do końca lat dwudzie-

²⁶ Jakób Kon: prezes Straży Ogniowej i autor monografii Straży, tak wyrażał na łamach tejże publikacji wdzięczność Markusfeldowi za pomoc: „Niech nam wolno będzie w tym miejscu podziękować p. Henrykowi Markusfeldowi za jego dar wspinały, jak również za podtrzymywanie od tylu lat Straży naszej; nie było wypadku, aby którykolwiek z dostawców nie został natychmiast zaspokojony przez naszego skarbnika, choć nie tylko nie mieliśmy żadnych funduszów w kasie, lecz byliśmy dłużni niejedynemu tysiąc skarbnikowi; nie przesadzimy, gdy nazwiemy p. Henryka Markusfelda filarem, który od wielu lat chylącą się do upadku instytucję podtrzymywał i wiele jemu zawdzięczamy”. J. Kon, *Monografia Straży Ogniowej Ochotniczej*, s. 26.

²⁷ S. Nowak: *Z moich wspomnień*, cz. II, s. 43–44.

²⁸ APCz, Akta m. Częstochowy 27/13, t. III, k. 1906-1907, 27/12, t. V, s. 263-264; Mag. Cz. 3620, nr akt 134; T. Szober, *Rocznik informacyjny o spółkach akcyjnych w Polsce 1930*, s. 907–1073; „Express Częstochowski” 1929, nr 18, s. 3.

²⁹ APCz, Akta m. Częstochowy 27/13, t. III, k. 1906-1907, 27/12, t. V, s. 263-264; Mag. Cz. 3620, nr akt 134; T. Szober, *Rocznik informacyjny o spółkach akcyjnych w Polsce 1930*, s. 907–1073; „Express Częstochowski” 1929, nr 18, s. 3.

³⁰ *Adresowa książka członków Bnei Brith w Polsce*, Kraków 1937.

³¹ O uznaniu dla Józefa Markusfelda świadczy m.in. fakt, że w ogłoszonym w 1924 r. przez „Nowiny Częstochowskie” konkursie na „najpopularniejsze i zarazem wybitne osoby w Częstochowie” znalazł się on w czołówce rankingu. „Nowiny Częstochowskie” 1924 (21 IX), nr 232, s. 3.

³² E. Wawrykiewicz: *Spis techników w guberniach Królestwa Polskiego*, Warszawa 1899, s. 62–63.

³³ Tzw. Dom Kohna, wzniesiony w 1865 przez budowniczego Hermiszewskiego z udziałem sztukatora Dominika Morgantiego, był własnością kupca Berka Kohna, następnie jego córki Estery Markusfeldowej (matki Henryka i Józefa Markusfeldów).

stych XX w. stanowisko dyrektora. Należał też do zarządu Przędzalni i Tkalni Juty „Warta” Sp. Akc.³⁴ J. Markusfeld, współwłaściciel kilku fabryk w Częstochowie, był „człowiekiem bogatym”, co podkreśla w swoich wspomnieniach dr Stanisław Nowak. Należał do piętnastu najbogatszych członków gminy żydowskiej, płacąc w 1930 roku na rzecz gminy składkę w wysokości 750 zł³⁵. Jako jeden ze znaczących częstochowskich przemysłowców, J. Markusfeld wraz z bratem Henrykiem należał do zarządu oddziału częstochowskiego Towarzystwa Przemysłowców Królestwa Polskiego; reprezentował miejscowy oddział Towarzystwa na zjazdach ogólnokrajowych³⁶.

Józef Markusfeld, podobnie jak jego brat Henryk Józef Markusfeld działał w samorządzie miejskim; od lipca 1915 był członkiem komisji żywnościowej, węglowej i szpitalnej Rady Miejskiej³⁷. W 1917 roku w wyborach kurialnych do Rady Miejskiej w Częstochowie został radnym z kurii II (obejmującej przedsiębiorstwa handlowe i przemysłowe). Jako członek Rady Miejskiej pracował wówczas w komisjach: szpitalnej i szkolnej³⁸.

Józef Markusfeld przejawiał wszechstronną aktywność społeczną. Między innymi jako działacz sportowy przyczynił się do rozwoju powstałego w 1921 r. Częstochowskiego Klubu Sportowego „Warta”³⁹. Od końca lat dziewięćdziesiątych XIX wieku był członkiem zarządu (przez pewien czas pełnił funkcję kasjera) Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów⁴⁰. Należał do Komitetu Budowy Szpitala Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów, a gdy budowa dobiegła końca, na własny koszt urządził park przy szpitalu, co – jak podkreślano – „znacznie podniosło wartość estetyczną i higieniczną tego obszaru”⁴¹. Należy dodać, że od 1913 roku J. Markusfeld wchodził w skład zarządu Szpitala Izraelickiego⁴². Od II połowy lat dwudziestych XX w. angażował się, jako członek sekcji grupującej miejscowych przemysłowców, w organizowanie Tygodnia Przeciwgruźliczego w Częstochowie⁴³.

Józefowi Markusfeldowi nie była obca troska o szerzenie oświaty wśród Żydów, a także o wykształcenie wyższe młodzieży żydowskiej z Częstochowy. Należał do Rady Opiekuńczej Szkoły Rzemiosł, a od 1917 do zarządu oddziału Towarzystwa Szerzenia Oświaty wśród Żydów⁴⁴. W 1922 roku współtworzył oddział częstochowski Komitetu Pomocy Studentom Żydom „Auxilium Academicum Judaeicum”, a następnie wszedł w jego skład (organizacja ta zajmowała się głównie gromadzeniem środków w celu wspierania materialnego studium młodzieży żydowskiej)⁴⁵. Jak już wcześniej wspominaliśmy, był też współzałożycielem otwartego we wrześniu 1917 gimnazjum żydowskiego w Częstochowie.

Józef Markusfeld był miłośnikiem teatru i jak wielu częstochowian bolał nad tym, że miasto nie dysponuje budynkiem teatralnym z prawdziwego zdarzenia, toteż angażował się w każdą inicjatywę zmierzającą do wybudowania nowego obiektu teatralnego. Jak donosił 15 lipca 1908 roku „Goniec Częstochowski”, J. Markusfeld i jego brat Henryk byli pierwszymi, którzy znaleźli się na liście założycieli przyszłego towarzystwa akcyjnego mającego wybudować teatr. Wysokie koszty budowy (obliczone na ok. 100 tysięcy rubli) i zbyt mała liczba ewentualnych akcjonariuszy były powodami tego, że projekt

³⁴ F. Sobalski: *Dzieje Częstochowy i województwa częstochowskiego. Informator o materiałach w archiwach państwowych*, Częstochowa 1992, s. 87; A.R. Sroka, *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskim 1912*, nr 10014, 10015; I. Szober, *Rocznik informacyjny o spółkach akcyjnych w Polsce 1930*, s. 907, 1073.

³⁵ S. Nowak: *Z moich wspomnień*, cz. III, *Samorząd m. Częstochowy w latach 1916–1931*, Częstochowa 1994, s. 17; M. Pawlina-Meducka, *Szkolnictwo żydowskie w Częstochowie (1918–1939) i jego uwarunkowania*, „Pedagogika. Prace naukowe WSP w Częstochowie” 2003, z. XII, s. 25.

³⁶ „Gazeta Częstochowska” 1910 (23 III), nr 80, s. 2.

³⁷ „Goniec Częstochowski” 1915 (18 VII), nr 176, s. 2.

³⁸ APCz, Mag. Cz. 1998, k. 2. Wcześniej, do maja 1917, Józef Markusfeld pełnił funkcję ławnika Magistratu Częstochowskiego. Z chwilą wybrania go na radnego, zrezygnował z tej funkcji (pismo z 26 V 1917 do burmistrza miasta. APCz, Mag. Cz. 4998, k. 486–487, 5010, 5011, s. 7.

³⁹ E. Małolepszy: *Kultura fizyczna*, s. 74.

⁴⁰ *Pamiętna książka petrowskiej gubernii na god 1900*, s. 130; *Rocznik Częstochowski. Kalendarz na rok 1903*, s. 91.

⁴¹ *Handlowiec. Kalendarz 1914*, s. 289.

⁴² Tamże, s. 289.

⁴³ „Goniec Częstochowski” 1927 (8 V), nr 104, s. 4.

⁴⁴ M. Pawlina-Meducka: *Szkolnictwo żydowskie w Częstochowie (1918–1939)*, s. 30.

⁴⁵ J. Mizgalski: *Życie społeczne częstochowskich Żydów w XX wieku przed holocaustem*, [w:] *Z dziejów Żydów w Częstochowie*, pod red. Z. Jakubowskiego, Częstochowa 2002, s. 242.

upadł⁴⁶. W 1927 sprawa nowego gmachu dla teatru odżyła. W grudniu następnego roku Markusfeld wszedł w skład zarządu Spółki Akcyjnej Towarzystwa Budowy i Eksploatacji Teatru w Częstochowie⁴⁷. Budynek teatru stanął u zbiegu ulic Kilińskiego i Jasnogórskiej, na działce przekazanej w 1911 roku przez Henryka Markusfelda Towarzystwu Śpiewaczemu „Lutnia”⁴⁸.

Józef Markusfeld zmarł 29 września 1942 w Częstochowie⁴⁹. Jego żoną była Emma (Eстера) z Barcińskich (ur. 5 sierpnia 1874), córka znanego łódzkiego przemysłowca Salomona Barcińskiego⁵⁰ oraz Ruchli z Birnbaumów. W małżeństwie z Emmą Markusfeld miał troje dzieci: dwie córki, Irenę Ludwikę (ur. 10 marca 1898 w Częstochowie) i Gizelę Jadwigę (ur. 8 marca 1902 w Częstochowie) oraz syna, Antoniego Adolfa.

Antonio Adolf (ur. 25 stycznia 1901 w Częstochowie)⁵¹, tak jak jego bracia stryjeczni Mieczysław i Karol, był przedstawicielem trzeciego pokolenia Markusfeldów przemysłowców. Po ukończeniu (tak jak ojciec) studiów chemicznych, powrócił do Częstochowy. W 1928 roku stał się udziałowcem w Fabryce Papieru i Młynach w Częstochowie Bracia Kohn i Markusfeld, później także wszedł do zarządu fabryki⁵². W tymże roku został wybrany delegatem do Rady Powiatowej Kasy Chorych w Częstochowie⁵³. W 1933 roku ożenił się z Eugenią Henigsberg (ur. 2 sierpnia 1903 w Częstochowie), która była córką Chila i Augusty z Hejmanów. Antoni Markusfeld wraz z żoną przeżył wojnę. Mieszkał w Częstochowie, gdzie jako kierownik techniczny pracował w jednej z fabryk. W 1946 r. zmienił nazwisko na Ojrzyński⁵⁴. W 1959 r. wyjechał wraz z żoną do Kanady, zamieszkał w Toronto, gdzie zmarł. Jego żona Eugenia nadal mieszka w Toronto⁵⁵.

Markusfeldów, którzy bezsprzecznie należeli do najwybitniejszych przedstawicieli przemysłowców częstochowskich, spośród innych potentatów miejscowego przemysłu wyróżniała skala działań społecznikowsko-filantropijnych. Aktywność Markusfeldów na tym polu, ich inwencja, wysiłek organizacyjno-materialny (często połączone ze staraniami innych przemysłowców), owocowały tworzeniem instytucji społecznych, charytatywnych, oświatowych, zdrowotnych. Przytoczone powyżej przykłady działalności Markusfeldów przybliżają wizerunek rodziny, która przez swój wysoki status materialny i prestiż oddziaływała nie tylko na gospodarcze oblicze miasta.

⁴⁶ W. Tyras: *Budynki i sale teatralne w Częstochowie w latach 1870–1939*, „Ziemia Częstochowska” 1967, t. VI/VII, s. 150; „Goniec Częstochowski” 1908, nr 192, s. 2.

⁴⁷ „Express Częstochowski” 1928, nr 176, s. 3; 1929 nr 43 s. 4, 126 s. 3.

⁴⁸ *Handlowiec. Kalendarz 1913*, s. 215. Plac ten o powierzchni 1310 m kw. Towarzystwo Budowy i Eksploatacji Teatru zakupiło od Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” za 28 tysięcy złotych. W. Tyras, *Budynki i sale teatralne*, s. 156.

⁴⁹ Urząd Stanu Cywilnego w Częstochowie, Księgi metrykalne i stanu cywilnego gminy żydowskiej w Częstochowie, zgony, nr 2.

⁵⁰ Salomon Barciński (1850–1902) był właścicielem firmy Przemysł Wełniany S. Barciński i Spółka. Synem Salomona, a bra-

tem Emmy i szwagrem Józefa Markusfelda był Marcei Barciński (1881–1929), przemysłowiec, działacz gospodarczy i społeczny. A. Kempa, M. Szukalak, *Żydzi dawnej Łodzi*, [w:] *Słownik biograficzny Żydów łódzkich oraz z Łodzią związanych*, t. I, Łódź 2001, s. 20–23; „Express Częstochowski” 1929, nr 265, s. 2.

⁵¹. APCz, Akta miasta Częstochowy 27/13, t. III, s. 1911.

⁵². „Nowy Express Częstochowski” 1928, nr 126, s. 3. Współwłaścicielami fabryki byli synowie Ludwika Kohna: Leopold i Alfred, a także jego córki: Telda Spreckerowa i Amelia Heymanowa. W zarządzie fabryki zasiadał także dr Stanisław Markusfeld (1864–1942) z Warszawy, kuzyn Antoniego.

⁵³. „Goniec Częstochowski” 1928 (14 XII), nr 289, s. 3.

⁵⁴. APCz, Akta m. Częstochowy 27/13, t. III, k. 1911–1912 (tu również odpis podania Antoniego Markusfelda z 18 II 1946 do Starostwa Grodzkiego w Częstochowie o zmianę nazwiska); Urząd Stanu Cywilnego w Częstochowie, Gmina mojęszowa 1945, zgony, nr akt 2.

⁵⁵. Informacje Anety Załuskiej z Warszawy (z dn. 14 IV 2004).